

แข่งเรือแข่งพายแข่งได้ ภายใต้วิถีเดียวกัน ไทย – กัมพูชา

ลักขณา ซาปู้

367628

อาจารย์.

คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สายน้ำที่ไหลรินจากอดีตถึงปัจจุบัน ผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้คนในดินแดนเอเชียเป็นเวลายาวนาน โดยเฉพาะแม่น้ำโขง ที่ไหลรินจากประเทศจีน ผ่านประเทศ พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม สายน้ำไม่เพียงหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนในดินแดนแถบนี้เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นสายธารที่เชื่อมร้อยวัฒนธรรมของชนเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน

วัฒนธรรมของชนริมน้ำในช่วงเดือน 11 ถึงเดือน 12 ที่เราค้นเคย คือประเพณีลอยกระทง จองเปริยง เผาเทียนเล่นไฟ ซึ่งหลายชาติมีประเพณีที่มีรูปแบบและความเชื่อในมิติที่แตกต่างกันออกไป แต่นอกเหนือจากประเพณีลอยกระทงแล้ว ในช่วงฤดูกาลนี้มักจะมีประเพณีแข่งเรือซึ่งเป็นที่นิยมไม่น้อยไปกว่ากัน ในปัจจุบันพบว่าส่วนใหญ่การแข่งขันเรือเป็นไปเพื่อการแข่งขันและเสริมสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ หากแต่กำเนิดของประเพณีแข่งเรื่อนั้นมีปัจจัยมาจากวิถีของคนในสมัยก่อน อาทิ การเสี่ยงทาย พิธีบุญทางศาสนา การบวงสรวงเทพเจ้า การคมนาคม รวมถึงการฝึกการรบของกองทัพด้วย ในภูมิภาคเอเชียนี้มีหลายประเทศที่มีการแข่งขันเรือพาย อาทิ ประเทศพม่า ประเทศลาว ประเทศไทย และกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยและกัมพูชา การแข่งขันเรือพายได้รับความสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ประเพณีการแข่งขันเรือของประเทศไทยนั้นมามีมาแต่สมัยโบราณ ทั้งในส่วนพระราชสำนักและส่วนของประชาชน โดยส่วนพระราชสำนักนั้น มีกล่าวไว้ในกฎหมายเทียรบาล เรียกว่า อาศยุขพิธิ¹ ความว่า

เดือนสิบเอ็ด การอาศยุขพิธิมีหม่อมครุ่มซ้ายขวา
ระบำทริกอินทรเกร็ดดนตรี เช้าธรงพระมหามงกุฎราชา
ประโกลก กลางวันธรงพระสุพรรณมาลา เอ็นธรงพระมาลา
สุกหรั้สภักขมพู สมเด็จพระอรรคมหาเสวี พระภรรยาธรง
พระสุวรรณมาลา นุ่งแพรหลายทองธรงเสื้อ พระอรรคชายา
ธรงศิริเทศมวยธรงเสื้อพระสนมใส่สนองเกล้าสภักสองป่า
สมรรถไชยเรือต้น สมรุกขเรือสมเด็จพระอรรคมหาเสวี สมรรถ
ไชยไกรสมรุกขนั้นเปนเรือเสี่ยงทาย ถ้าสมรรถไชยแพใช้
เข้าเหลือเกลืออิมศุขเกษมเปรมประชา ถ้าสมรรถไชยข่านะ
ใช้จะมียุช

หมายความว่า พระมหากษัตริย์และพระมเหสีเสด็จในเรือพิธิเสี่ยงทาย โดยพระมหากษัตริย์ประทับเรือสมรรถไชย พระมเหสีประทับเรือไกรสมรุกข์ หากเรือสมรรถไชยแพ้ ผลเสี่ยงทายคือข้าวเหลือเกลืออิม บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยธัญญาหารประชาชนมีสุขทั่วหน้า หากเรือสมรรถไชยชนะ บ้านเมืองจะมีทุกข์ การเสี่ยงทายเช่นนี้มีแนวคิดในสัญลักษณ์เรื่องเพศ คือ เพศหญิงเป็นเพศแม่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ เมื่อเรือของฝ่ายพระมเหสีชนะจึงเท่ากับว่าบ้านเมืองจะอุดมสมบูรณ์

¹ ข้อมูลจากมูลนิธิ เล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=8432>

นอกจากนี้ยังมีพิธีทางเรือของพระมหากษัตริย์ คือ พิธีถวายผ้าพระกฐิน ที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนิน ไปทอดผ้าพระกฐินโดยขบวนพยุหยาตราชลมารค แทนแท้ไป เพื่อให้ไพร่พลได้สนุกสนานรื่นเริงด้วย

ซัชชัย โกมารทัต (2542:771) ได้เรียบเรียงไว้ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลางว่าแข่งเรือ เป็นการ เล่นประเภทแข่งขันที่สืบทอดต่อกันมาเป็นประเพณีแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในกฎมนเฑียรบาลเกี่ยวกับ พระราชพิธีประจำเดือนที่ 11 ซึ่งเป็นการอาชยุชพิธี จะมีพิธี แข่งเรือด้วย ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ยังได้กล่าวถึงการ เล่น แข่งเรือว่า มักมีการพนันปะปนอยู่ด้วยและเป็นการเล่นที่นิยม กันมากในสมัยนั้นทีเดียว

ประเพณีการแข่งขันเรือยาวในประเทศไทยนั้น เริ่มตั้งแต่ช่วงปลายพระราชอาณาจักรเนื่องจากเป็นช่วงที่มีน้ำมาก โดยการแข่งชันจะเริ่มตั้งแต่จังหวัดที่อยู่ตอนเหนือของประเทศ ลงมา และภาคที่มีการแข่งขันเรือพายมากที่สุดคือภาคกลาง

ซัชชัย โกมารทัต (2542:772) กล่าวว่า การ เล่น แข่งเรือของชาวบ้านในภาคกลางสมัยก่อนเป็นความสนุกสนาน ในโอกาสการทำบุญทำกุศล คือชาวบ้านจะเล่นกันในเทศกาล ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ซึ่งจะอยู่ในช่วงเดือน 10-12 ซึ่งระยะนี้ จะเป็นช่วงฤดูน้ำมาก ชาวบ้านที่อยู่ตามริมฝั่งน้ำจะใช้เรือ เป็นพาหนะ เมื่อมีงานพิธีทำบุญจะมีการแห่แห่นกัทางน้ำ เพื่อนำองค์กฐิน องค์ผ้าป่าไปยังวัด เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนา แล้วก็มีการเล่นแข่งเรือกัน บางท้องถิ่นจะจัดให้มีการแข่งเรือ ในงานทำบุญไหว้พระประจำปี อย่างไรก็ตาม การแข่งเรือ มักนิยมเล่นกันเฉพาะในฤดูน้ำมากเท่านั้น การเล่นแข่งเรือ ของชาวบ้านสมัยก่อนในภาคกลางมักจัดเป็นประเพณีประจำปี และมีการเล่นเป็นที่แพร่หลายแทบทุกจังหวัด

สำหรับประเทศกัมพูชานั้นเมื่อสิ้นงานบุญออกพรรษา จะมีประเพณีที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ นั่นคือ **พิธีบุญอุทุมูร** (พิธีบุญอุทุมูร) พิธีบุญพายเรือหรือแข่งเรือ สมเกียรติ อ่อนนิมล (2553) กล่าวถึง 3 พิธีนี้ว่าเป็นเทศกาลน้ำที่ยิ่งใหญ่ มีกิจกรรม หลัก 3 กิจกรรม คือ พิธีลอยประทีป สัมเพียสพระแค และ อุกอัมมก การลอยประทีป คือ หลังจากประเพณีแข่งเรือยาว ในตอนกลางวัน ตกกลางคืนก็มีการแสดงขบวนเรือประดับไฟ แสงสีสวยงามในลำน้ำโดยรัฐบาลส่วนราชการและกลุ่มองค์กร ต่างๆจะแข่งขันกันส่งเรือเข้าร่วมขบวน สัมเพียสพระแค คือ การไหว้พระจันทร์ ในวาระที่ดวงจันทร์วันเพ็ญส่งสัญลักษณ์ ว่าถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวและพืชผลการเกษตรแล้วแสดงความขอบคุณและอธิษฐานให้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ต่อไปด้วยและพิธีอุกอัมมก เป็นพิธีการในเวลาเที่ยงคืน ชาวบ้านชาวเมืองจะรวมตัวกันที่วัดเพื่อร่วมกัน “อัมมก” มีลักษณะคล้ายข้าวเม่าคลุก ผสมกล้วยและมะพร้าวชูดเวลา จะกินก็ยกหน้ามองพระจันทร์แล้วก็กรอกข้าวเม่าเข้าปาก

กิจกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันนี้มีความสอดคล้องกับพระราชพิธีในราชสำนักของกัมพูชาตั้งแต่อดีต ดังที่ปรากฏในหนังสือพระราชพิธีทวาทศมาสของกัมพูชา ได้อธิบายพิธีสำคัญนี้ว่า²

พระราชพิธีใหญ่ ๆ 3 พิธี คือ พระราชพิธีพายเรือลอยพระประทีป ไหว้พระแช่ จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในประเทศกัมพูชา พระราชพิธีเหล่านี้จัดขึ้นในแม่น้ำจตุमुखและท่าพระตำหนักแพด้านหน้าพระบรมราชวัง ลีละระยะเวลา 3 วัน คือ วันขึ้น 14 ค่ำ วันขึ้น 15 ค่ำ และวันแรม 1 ค่ำเดือนกัตติก(เดือน 12) โดยวันแรกของงาน เริ่มเวลา 16 นาฬิกา มีการแข่งเรืออ และเรือมวง ณ บริเวณพระตำหนักแพจะมีพระราชวงศานุวงศ์ ผู้แทนราษฎรมาคอยเฝ้ากราบถวายบังคมคัลพระกรุณาเป็นเจ้าชีวิตเหนือหัวและสมเด็จพระมหากษัตริยานี ซึ่งจะเสด็จมาประทับในพระราชตำหนักแพเวลา 16.10 น. และมีพิธีจุดประทีปในเวลา 19.00 น. สำหรับการแข่งขันเรือนี้ จะมีทั้งหมดประมาณ 30 คู่ เรือที่แข่งจะมาจากวัดในจังหวัดต่างๆ ที่อยู่ใกล้แม่น้ำ วิธีการแข่งคือ จัดเป็นคู่ๆ แข่งขันตามเส้นทางแม่น้ำกำแพงฉาง เริ่มต้นที่พนมโศภนเพ็ญ และไปสิ้นสุดที่หน้าพระตำหนักแพ มีคู่แข่ง 2 หรือ 3 คู่ คู่เดียวก็มี มากกว่านั้นก็มี แข่งลงมาถึงปลายทางแล้วกลับขึ้นไปอีกคู่หนึ่ง ขึ้นลง 3 ครั้งในหนึ่งวัน การแข่งขันดำเนินไปเช่นนี้ทั้ง 3 วัน

วันที่ 2 คือวันขึ้น 15 ค่ำ จะมีการแข่งขันเรือเช่นเดิม หากแต่ในเวลา 24.00 น. จะมีการไหว้พระแช่ (ไหว้พระจันทร์) โดยมีเครื่องบูชาคือ ข้าวเม่า มะพร้าวอ่อน กล้วยไข่ และเทียนใหญ่ 14 เล่ม ใช้แทนจังหวัด 14 จังหวัดการไหว้พระจันทร์นี้มีจุดประสงค์เพื่อขอให้เทพเทวดาทั้งหลายได้อำนวยอวยพรให้มีความสุข และดลบันดาลให้มิน้ำฝนบริบูรณ์ตลอดปี เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการทั้งหมดแล้วพระมหากษัตริย์จะพระราชทานเครื่องถวายทั้งหลาย แก่ข้าหมื่นสรรพมุข

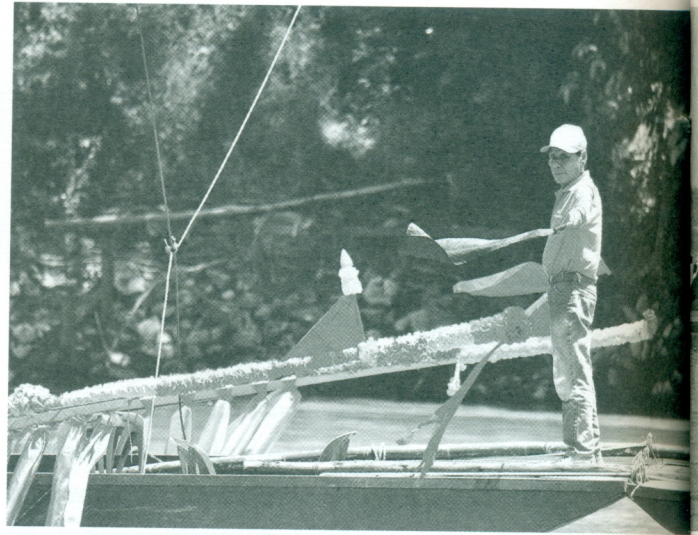
มนตรีให้รับพระราชทานเป็นที่เกษมศานต์ และในวันที่ 3 คือวันแรม 1 ค่ำ จะมีการแข่งเรือตัดเชือกซึ่งเป็นพิธีที่ประชาชนให้ความสนใจมากในพิธีนี้มีการรวบรวมเรือทั้งหมดอยู่ต้นที่เรือแจวตามเรือแจว เรือพายตามเรือพาย แล้วเรือเหล่านี้ออกมาพร้อมเสมอกันทั้งหมด หันหน้ามาด้านทิศใต้ของน้ำ มีอาการเหมือนพยายามพากันขับไล่ น้ำ เพื่อให้หลงทะเลไปโดยเร็ว ในการแข่งเรือนี้มีการโยนสมอเรือติดลำปั่น 1 ลำ ตรงกลางแม่น้ำจตุमुखหน้าพระตำหนักแพ มีพนักงานสวมกางเกงน้ำเงินเสื้อสีแดงนั่งอยู่เหนือลำปั่น ถือกระบองคอยตีกลองเล็กใบหนึ่งในเวลาที่เรือมาถึงที่นั่นในแต่ละครั้ง เป็นสัญญาณ ครั้งที่ 1 ครั้งที่ 2 จนถึงครั้งที่ 3 ให้รู้ว่าเรือใดชนะเรือใดแพ้ทำดังนี้ตั้งแต่วันแรกไปจนถึงวันสุดท้าย ซึ่งเรียกว่า (พระราชพิธีตัดเชือก) ซึ่งมีมหาชนจำนวนมากคอยดูอย่างเบิกบานใจ

ข้อสันนิษฐานของการเกิดพระราชพิธีแข่งเรือของกัมพูชานั้น อาจเนื่องมาจาก ในอดีตประเทศกัมพูชาเป็นประเทศที่มีกองทัพเรือที่เข้มแข็ง ดังภาพสลักที่ผนังปราสาทบายน มีภาพสลักเหตุการณ์ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เสด็จทำสงครามทางน้ำปราบพวกจามโดยกองทัพเรือ การรบครั้งนั้นช่วยให้กรุงกัมพูชาหลุดพ้นจากศัตรูและเมื่อว่างเว้นจากการรบกองทัพจะมีพิธีการฝึกฝนและซ้อมรบอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้จึงอาจเป็นที่มาของพระราชพิธีพายเรือก็เป็นได้

วิถีแห่งความสอดคล้องของประเพณีแข่งเรือของไทยและกัมพูชานั้นอาจกล่าวได้ว่ามีความคล้ายคลึงกันคือ

1. จังหวัดหรือบุคคลที่มาร่วมแข่งเรื่อนั้นจะมาจากถิ่นที่อยู่ริมแม่น้ำ เช่น จังหวัดกัญญาล จังหวัดกำแพงจาม ของประเทศกัมพูชา จังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย เช่น ปทุมธานี ฉะเชิงเทรา อ่างทอง สิงห์บุรี อุบลราชธานี หนองคาย ชุมพร พิชณุโลก เป็นต้น
2. มูลเหตุที่มาของการแข่งเรือ มีความน่าจะเป็นที่

2 สรุปลงความจาก หนังสือพระราชพิธีทวาทศมาส หรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกัมพูชา ฉบับฉลองครบรอบ 55 ปี การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - กัมพูชา ภาค 3 แปลและเรียบเรียงโดย ศานติ ภักดีคำ

คล้ายคลึงกันคือ การเอาแบบจากการฝึกซ้อมเรือรบของกองทัพเรือในอดีต ในส่วนของไทยนั้น สมบัติ จำปาเงิน (2549:186) ได้กล่าวว่า ในประวัติศาสตร์กองทัพเรือไทย มีระเบียบในการจัดขบวนเรืออย่างงดงามเรียบร้อยและมีสมรรถภาพในการรบสูงตลอดมา...การตระเตรียมและการฝึกซ้อมของกองเรือรบหลวงได้เป็นตัวอย่างให้ราษฎรได้เห็นอยู่เป็นประจำนี่เองเป็นเหตุให้ราษฎรได้เลียนแบบเอาไปใช้ มีการดัดแปลงตามความจำเป็นอันเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น โดยได้มีการรวมกลุ่มกันสร้าง (ชุดหรือต่อ) เรือขึ้นสำหรับใช้แข่งขัน

ส่วนของกัมพูชานั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าการสันนิษฐานว่า พระราชพิธีพายเรื่อนั้นอาจเป็นสิ่งที่สืบทอดมาจากพระราชพิธีซ้อมรบของกองทัพเรือในสมัยโบราณนั่นเอง

3. ความเกี่ยวข้องของเรือกับวัด วัดเป็นศูนย์รวมใจของประชาชนรวมถึงเรือด้วย กล่าวคือ เมื่อหมดฤดูกาลการแข่งขันหรือไม่ได้ใช้เรือ ก็จะนำเรือไปไว้ที่วัดหรือในกรณีการแข่งขันนั้น ในอดีตนั้นการแข่งขันเรือพายเป็นไปเพื่อการสร้างบุญกุศลเชื่อมความสัมพันธ์และเพื่อความสนุกสนาน ส่วนเงินรางวัลที่ได้ก็จะนำไปถวายวัด เพื่อบูรณศาสนสถานซึ่งทั้งไทยและกัมพูชาก็มีการแข่งขันเพื่อนำเงินรางวัลถวายวัดเช่นเดียวกัน

4. การแข่งเรือเป็นเครื่องธำรงศิลปวัฒนธรรมและเสริมสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน การแข่งขันเรือนั้นนับว่ามีคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อสังคม กล่าวคือ ช่วยสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน โดยเฉพาะฝีพายที่มาร่วมแข่งขัน

หรือผู้ชม ที่มาเป็นกำลังแรงใจในการแข่งขัน รวมถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี เริ่มตั้งแต่การขุดเรือ ต่อเรือ กระบวนการต่าง ๆ ล้วนมาจากภูมิปัญญาทั้งสิ้น นับว่าเป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป นอกจากนี้ในปัจจุบันการแข่งขันเรือยังช่วยร้อยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงอีกด้วย เช่นจัดการแข่งขันเรือยาวนานาชาติสุ่ออาเซียน ไทย-ลาว จัดโดย เทศบาลตำบลเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี³

5. เป็นประเพณีที่ได้รับความนิยม แม้ในปัจจุบันสื่อจะเข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมอย่างมาก หากแต่ประเพณีแข่งเรือก็ยังได้รับความนิยมจะเห็นได้ว่าทั้งประเทศไทยและประเทศกัมพูชานั้นการแข่งขันเรือมีผู้คนให้ความสำคัญเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศไทย ที่มีการจัดการแข่งขันในหลาย ๆ จังหวัดต่อเนื่องมายาวนาน รวมถึงการถ่ายทอดสดผ่านโทรทัศน์ เช่น สถานีโทรทัศน์ไทยพีบีเอสที่จัดการแข่งขันศึกเรือยาวชิงจ้าวสายน้ำ เป็นที่ประจักษ์ว่าประเพณีนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ส่วนในประเทศกัมพูชาก็มีการแข่งเรือนับว่าสำคัญมาก เป็นงานที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่กว่าการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่เสียอีก

6. ในส่วนการจัดงานนั้นในอดีตมีความน่าสนใจในวัน ที่จัด ด้วยเหตุว่าทั้งไทยและกัมพูชา เลือกจัดงานในช่วงเวลาเดียวกัน คือ วันที่ 14 ค่ำ 15 ค่ำ และแรม1 ค่ำ อาจเป็นเพราะเป็นช่วงเวลาที่มิถุนายนมีน้ำทำบุญก็ว่าได้ซึ่งพิธีที่ทำนั้นก็เพื่อเป็นการเสี่ยงทายเหมือนกัน แต่อาจแตกต่างกันเล็กน้อยด้วยในพระราชสำนักของไทยนั้นใช้วิธีการชนะของเรือเป็นเครื่องชี้ความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองในปีนั้น

³ ข้อมูลข่าวจาก <http://thainews.prd.go.th/centerweb/news/main>

แต่ของกุ่มพูชาใช้เทียนเป็นเครื่องเสียงทลายปริมาณน้ำฝนและความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง

การแข่งขันนั้นเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์สังคมในหลายด้าน แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์เป็นเรื่อง การชิงรางวัล หรือเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวก็ดี แต่ผู้เขียน เชื่อว่าหัวใจของคนกับเรือไม่ได้หลอมรวมเพียงเพื่อรางวัล หากแต่การที่ฝีพายมารวมตัวกันนั้นมาด้วยหัวใจของคน ไกลน้ำและรักในการพายเรืออย่างแท้จริง

การแข่งขันนั้นฝีพายอาจเป็นเพียงบุคคลธรรมดาที่สามารถใช้แรงกายแรงใจของตนร่วมแรงร่วมใจพายเรือเข้าถึง เส้นชัยได้อย่างสวยงาม วันนี้ ยานนาวาของประเทศไทยนั้น กำลังล่องลอยอยู่ท่ามกลางกระแสน้ำ แม้มีฝีพายระดับ พระกาฬอยู่บนลำเรือ แต่หากฝีพายวางพายเพื่อมาทำร้าย กันเองแล้วใครใคร่กันหนอจักเป็นผู้พายเรือของเราอดพ้น เข้าสู่ฝั่งชัย

“แข่งเรือแข่งพายนั่นแข่งได้ แต่แข่งเรือแล้วขาด ฝีพาย(ที่สามัคคี)นั้นแข่งอย่างไรก็ไม่ได้”

เอกสารอ้างอิง

ปิยะพันธ์ ไครบุตร. (2556). แข่งเรือกุ่มกวาวปี[ภาพถ่าย]. ลำน้ำป่าว อ.กุ่มกวาวปี จ.อุดรธานี.

มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์. (มปป). พระราชพิธี 12 เดือน ที่เกี่ยวเนื่องกับความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน.

[ระบบออนไลน์].แหล่งที่มา:<http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=843> (19 พฤศจิกายน 2556)

ศานติ ภักดีคำ. (2550). พระราชพิธีทวาทศมาส หรือพระราชพิธีสิบสองเดือนกรุงกุ่มพูชา ฉับฉลองครอบ

55 ปีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตไทย - กุ่มพูชา ภาค 3. กรุงเทพฯ : กรมสารนิเทศ.

สมเกียรติ อ่อนวิมล. (2553). “เทศกาลน้ำ : ภูมิศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมกุ่มพูชา” [ระบบออนไลน์]. แหล่ง

ที่มา:https://www.facebook.com/note.php?note_id=133009056757825 (19 พฤศจิกายน 2556)

สมบัติ จำปาเงิน. (2549). กีฬาไทย. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลางเล่ม 2. (2542). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลางเล่ม 7. (2542). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.